

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТНЬО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розкрито проблему визначення педагогічних умов розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу. Для розкриття цієї проблеми автором здійснено теоретичний аналіз понять «умова», «педагогічна умова». Проаналізовано досвід визначення педагогічних умов розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу у зарубіжному та вітчизняному освітньому просторі. Відповідно до результатів цього аналізу визначено комплекс педагогічних умов розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу. Комплекс педагогічних умов процесу розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу автор пропонує розглянути з теоретичних позицій, обґрунтованих Хитрюк В. В., яка виділяє такі їх компоненти: організаційно-педагогічні, змістовно-педагогічні та процесуально-педагогічні. Автором здійснено наповнення компонентів педагогічних умов розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу. Зазначено, що визначений комплекс педагогічних умов забезпечить успішність реалізації виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу.

Ключові слова: умови, організаційно-педагогічні умови, змістовно-педагогічні умови, процесуально-педагогічні умови, виховна система.

Сучасний стан і тенденції розвитку системи спеціальної освіти України вимагають від фахівців нагального вирішення ряду актуальних проблем, у тому числі і проблеми ефективного виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах освітньо-реабілітаційного закладу. Виконання положень Декларації прав дитини, Конвенції ООН про права дитини, Стандартних правил ООН щодо зрівняння можливостей людей з інвалідністю вимагає подолання певного розриву між роботою спеціальних закладів освіти та сучасним соціокультурним життям, яке стрімко розвивається в умовах викликів XXI століття: глобалізації, інформатизації, розвитку нових технологій, зростання динаміки суспільних процесів тощо. Однією з головних умов успішного виховання сучасного громадянина України виступає організація та здійснення виховного процесу на основі системного підходу, який успішно може бути реалізований через створення сучасної виховної системи, що виступає головним чинником функціонування виховного простору.

Одним із аспектів успішного вирішення цієї проблеми є виявлення та обґрунтування певних педагогічних умов. У цьому контексті наукового дослідження та практичного вирішення вимагає проблема розробки педагогічних умов розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу.

Сьогодні існує значна кількість наукових праць, пов'язаних із вивченням проблеми розробки педагогічних умов розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу. В. Ягоднікова зазначає, що в педагогічній науці досить широко досліджено поняття «педагогічні умови», розкрито його сутність, особливості і зміст (І. Аксаріна, Ю. Бабанський, А. Вацьянц, Р. Загідуллін, Н. Іпполітова, Н. Кузьміна, Б. Курпріанов, З. Курлянд, А. Найн, О. Пехота та ін.) [24].

Висвітленню організаційно-педагогічних умов розбудови виховної системи навчальних закладів різних рівнів акредитації, як зазначає О. Лучанінова, присвячена низка досліджень (К. Байша, О. Бражнич, Т. Вдовичин, А. Галєєва, Г. Голубова, Л. Грень, О. Лучанінова, І. Погоріла, С. Цимбрило, Б. Чижевський та ін.) [9].

Зважаючи на значну кількість досліджень проблема визначення педагогічних умов залишається недостатньо вивченою в контексті розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу.

Метою статті є розробка педагогічних умов розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу шляхом теоретичного аналізу понять «умова» та «педагогічна умова», вивчення існуючого досвіду щодо проблеми визначення педагогічних умов функціонування виховної системи.

Визначення педагогічних умов відіграє ключову роль у розвитку та функціонуванні виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу.

Оскільки окремі, випадково вибрані умови не можуть істотно вплинути на ефективність того чи іншого педагогічного явища, необхідний гнучкий комплекс педагогічних умов, що динамічно

розвивається та враховує розгортання основних педагогічних процесів [26]. Найбільш поширений спосіб їх визначення полягає у виконанні наступної послідовності дій:

- 1) здійснення теоретичного аналізу понять «умова» та «педагогічна умова»;
- 2) виявлення переліку педагогічних умов, які позитивно впливають на ефективність та здатні підсилити результативність функціонування виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу;
- 3) впорядкування отриманих педагогічних умов (виключення зайвих, об'єднання декількох в одну тощо).

Для вирішення першої дії необхідно звернутися до визначення суті поняття «умова» та «педагогічна умова». Уточнення цих понять з методологічної точки зору важливе, оскільки це дасть можливість більш чіткого змістового наповнення педагогічних умов розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу. Розглянемо послідовно суть цих понять.

Згідно з філософським словником «Умова – це обставина, від якої що-небудь залежить; правила, установлені у будь-якій сфері життя й діяльності; оточення, у якому здійснюється той або інший процес; дані, вимоги, із яких слід виходити. Умова є відносно зовнішньою до предмета різноманіття об'єктивного світу» [18, с. 840].

У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «умова» має декілька значень. Це «взаємна усна чи письмова домовленість про що-небудь: угода, договір; вимога, пропозиція, що висувуються однією зі сторін, які домовляються про що-небудь, а також при укладанні угоди, договору; взаємні зобов'язання сторін, що домовляються, запропоновані для укладення, дотримання угоди, договору; пропозиції щодо оплати, пільг і т. ін., що їх висуває особа або організація, яка надає кому-небудь роботу, приміщення тощо; необхідна обставина, яка уможлиблює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь; сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь» [3, с. 1506].

В. Бовикін розуміє умову як обставини, що визначають ті чи інші наслідки, настання яких перешкоджає одним процесам і сприяє іншим [1].

Під поняттям «умова» О. Лучанінова розуміє необхідні обставини, що сприяють чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, при яких здійснюються зміни [9].

Т. Швець за результатами комплексного аналізу робить висновок, що «умова» є загальнонауковим поняттям, а його сутність у педагогічному аспекті може бути охарактеризована кількома положеннями: умова є сукупністю причин, обставин, будь-яких об'єктів тощо; означена сукупність впливає на розвиток, виховання і навчання людини; вплив умов може прискорювати або сповільнювати процеси розвитку, виховання та навчання, а також впливати на їх динаміку і кінцеві результати [13; 23].

Отже, згідно із оглядом наукової літератури більшість науковців [1; 3; 9; 13; 18; 23] уживають поняття «умова» в такому значенні: причини, обставини, які сприяють чомусь. Виходячи із аналізу наукової літератури, поняття «умова» у контексті нашого дослідження слід розуміти як необхідну обставину, яка сприяє чомусь; правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь.

Реалізація процесу розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу вимагає обґрунтування комплексу педагогічних умов. Для цього необхідно визначити суть поняття «педагогічні умови».

О. Бражнич педагогічними умовами вважає обставини, що сприяють розвитку чи гальмуванню навчально-виховного процесу. Педагогічні умови визначають як комплекс засобів, наявних у навчальному закладі для ефективного здійснення навчально-виховного процесу [2].

Г. Голубова, досліджуючи педагогічні умови розвитку обдарованості студентів, зазначає, що педагогічні умови – це особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості. Це такі особливості організації навчально-виховного процесу, які забезпечують цілісність навчання та виховання майбутніх учителів, сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості студентів та створюють сприятливі можливості для

виявлення та розвитку їх педагогічної обдарованості [5].

О. Лучанінова, як і Г. Пономарьова, поняття «педагогічні умови» розглядають як сукупність необхідних засобів, що сприяють успішності виховання студентів вищих навчальних закладів [9; 14].

Педагогічні умови, як зазначає В. Сластьонін, це цілеспрямовано створене середовище, в якому в тісній взаємодії представлено сукупність психологічних та педагогічних чинників (відносин, засобів тощо), що дозволяють педагогу ефективно здійснювати виховну або навчальну роботу [16].

Під педагогічними умовами В. Ягоднікова розуміє спеціально організовані обставини, що забезпечують формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи завдяки впливу на компоненти інноваційної спрямованості означеного процесу [24].

Аналіз наукової літератури показав, що найчастіше термін «педагогічна умова» використовується дослідниками для опису обставин, які сприяють розвитку та здійсненню навчально-виховного процесу (О. Бражнич [2], В. Ягоднікова [24]) або як сукупність необхідних засобів, що сприяють успішності виховання студентів вищих навчальних закладів (О. Лучанінова, як і Г. Пономарьова [9; 14]), рідше – для опису особливостей організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості (Г. Голубова [5]); для опису цілеспрямовано створеного середовища, в якому в тісній взаємодії представлено сукупність психологічних та педагогічних чинників (відносин, засобів тощо), що дозволяють педагогові ефективно здійснювати виховну або навчальну роботу (В. Сластьонін [16]).

У форматі цього дослідження під педагогічними умовами розуміється сукупність обставин та заходів, що сприяють розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу.

Наступним етапом нашого дослідження є огляд існуючого досвіду у зарубіжному та вітчизняному виховному просторі щодо визначення педагогічних умов розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу.

В. Вербицький, О. Литовченко, Л. Ковбасенко та ін. у монографії «Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу» зазначають, що виховний потенціал позашкільного навчального закладу становлять комплекс чинників і умов, які визначають його педагогічні можливості. Компоненти виховного потенціалу позашкільного навчального закладу відповідно до одного із підходів становлять: суб'єкти виховного процесу (педагоги, вихованці, батьки, адміністрація закладу); виховне середовище закладу (духовне, матеріальне (предметне) та подієве наповнення життєдіяльності вихованців; морально-психологічний клімат тощо); принципи, покладені в основу навчально-виховного процесу; зміст навчально-виховного процесу, форми та методи реалізації змісту; взаємозв'язки з іншими соціальними інститутами тощо. Відповідно до іншого підходу можна говорити про виховні можливості позашкільних навчальних закладів, розглядати їх у межах умовно визначених груп (компонентів виховного потенціалу позашкільного навчального закладу): ціннісно-цільові (можливості, обумовлені провідними принципами, соціальними функціями, освітніми та виховними завданнями позашкільної освіти); організаційні (можливості, пов'язані з організаційними особливостями діяльності позашкільних навчальних закладів); можливості змісту, форм і методів позашкільної освіти [12].

В процесі дослідження «Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем» В. Ковальчук визначає необхідні організаційно-педагогічні умови, дотримання яких забезпечує повноцінне функціонування освітньо-виховної системи: забезпечення структурної єдності освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу; забезпечення реалізації основних функцій і завдань сучасної освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу; забезпечення повного циклу функціонування освітньо-виховної системи; реалізація програми соціально-економічної, інформаційної й психолого-педагогічної підтримки педагогів і школярів; здійснення спеціальної підготовки до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем [7].

У посібнику Т. Лисовської «Педагогічні основи виховання та навчання дітей з тяжкими множинними психофізичними порушеннями» визначені спеціальні освітні умови навчання і виховання людини з вираженими психофізичними порушеннями. Вона зазначає, що метою безперервної освіти людини з вираженими психофізичними порушеннями протягом усього життя є постійний розвиток такої

людини за допомогою освіти, яка буде спрямована на підвищення якості її життя, в обов'язкових умовах співпраці та супроводу іншими людьми, які надають умови для позитивного наслідування, що буде сприяти оволодінню соціальним досвідом, тим самим піднімаючи таку людину все вище і вище на щабель її особистісного розвитку. Зміст освіти відображається в навчальному плані, навчальній програмі, підручниках та посібниках. Навчання і виховання, як зазначає Т. Лисовська, органічно взаємопов'язані і взаємодоповнюючі в освітньому процесі, який організований в спеціальних педагогічних умовах, які включають у себе: наявність спеціальних програм (загальноосвітніх та корекційно-розвивальних); врахування особливостей розвитку кожної дитини, індивідуальний педагогічний підхід, що виявляється в особливій організації корекційно-педагогічного процесу, застосуванні спеціальних методів і засобів (в тому числі і технічних) освіти, компенсації та корекції; наявність адекватної життєдіяльності; організація корекційно-педагогічного процесу спеціальними педагогами та надання психологічного супроводу освітнього процесу спеціальними психологами; надання медичних, психологічних і соціальних послуг [8].

Як показала дослідно-експериментальна робота О. Макарової за темою «Педагогічна система професійного виховання студентів медичних вузів», підвищення рівня виховної діяльності відбувається тоді, коли виконуються наступні педагогічні умови: формування у суб'єктів виховної системи високої моральної відповідальності за проведення виховної роботи зі студентами; активізація суспільно-значущої діяльності у вищому навчальному закладі; наявність диференційованого підходу у кураторів груп до кожного студента; вміння викликати у студентів інтерес за проблематикою проведених занять, активізувати їх пізнавальну діяльність в процесі виховного впливу [10].

У рамках експерименту, як зазначає В. Нечипоренко у праці «Теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи», медико-психолого-педагогічним колективом було розроблено та апробовано модель реабілітаційного простору, в якому на системних засадах забезпечується медична, педагогічна, соціальна та психологічна реабілітація кожної дитини. Здобутком експерименту стали науково обґрунтовані та практично перевірені умови створення простору комплексної реабілітації дитини.

По-перше, в основу процесу комплексної реабілітації покладено принцип організаційно-технологічного поєднання програм медичної, психологічної та соціально-педагогічної реабілітації. Кожна з цих програм реалізується методами і засобами діагностики, корекції і профілактики.

Другою умовою для створення простору комплексної реабілітації дитини є глибока психологізація навчально-виховного процесу, оволодіння педагогами, вихователями сучасними психолого-педагогічними діагностиками вивчення особистості, надання консультативної допомоги батькам, учням у саморозвитку та самореалізації.

Третьою умовою для створення освітньо-реабілітаційного простору дитини є комплексність застосування медичних та психолого-педагогічних заходів у створенні єдиного збагаченого педагогічного середовища.

Четвертою умовою для здійснення комплексної реабілітації дитини є орієнтація на особистісно зорієнтований підхід у процесі здійснення комплексної реабілітації дитини.

П'ятою умовою для здійснення комплексної реабілітації дитини є впровадження принципово нових підходів до відновлення здоров'я, які передбачають глибоку діагностику фізичного стану організму дитини, лікування та реабілітаційні заходи з використанням прогресивних досягнень у галузі медичної науки та практики сучасного медичного обладнання.

Шостою умовою для комплексної реабілітації є оновлення навчально-виховного процесу, педагогічних технологій на основі провідних ідей педагогіки життєтворчості.

Сьоомою умовою для комплексної реабілітації є переосмислення виховання з позицій життєтворчості особистості, плекання базової культури.

Восьмою умовою для здійснення комплексної реабілітації є постійний моніторинг якості освітньо-реабілітаційного процесу, об'єктами якого виступають діти, батьки дітей та педагоги. Діагностика різних аспектів реформування навчально-виховного процесу дозволяє адміністрації, педагогічному колективу вносити корективи до навчальних та виховних технологій, максимально враховувати громадську думку [11].

В. Хитрюк у праці «Основи інклюзивної освіти» зазначає, що успішне впровадження інтегрованого навчання і виховання можливе за дотримання таких загальних умов: демократичний суспільний устрій з гарантованим дотриманням прав особистості; фінансова забезпеченість, створення адекватного асортименту спеціальних освітніх послуг та особливих умов життєдіяльності для дітей з особливостями психофізичного розвитку в структурі масової загальноосвітньої школи; ненасильницький характер протікання інтеграційних процесів, можливість вибору, альтернативи при наявності гарантованого переліку освітніх і корекційних послуг, що надаються системою освіти загального призначення і спеціальної освіти; готовність суспільства до інтеграційних процесів, до співіснування і взаємодії із особами з особливостями психофізичного розвитку [19]. Особливо цікавою для нашого дослідження є монографія цієї дослідниці «Інклюзивна готовність педагогів: педагогічна система формування». Основу комплексу педагогічних умов процесу формування інклюзивної готовності майбутніх педагогів, як зазначає В. Хитрюк, створює композиція організаційно-педагогічних, змістовно-педагогічних та процесуально-педагогічних умов, які детермінують один одного [20].

Т. Швець у дисертації «Педагогічні умови формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів» визначає такі педагогічні умови формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: цілеспрямоване формування у студентів позитивної мотивації до оволодіння професійною майстерністю та зорієнтованості на саморозвиток та самовдосконалення на постійній рефлексивній основі; опанування майбутніми вихователями системою знань з професійної майстерності та набуття ними вмінь їх практичного застосування; упровадження сукупності традиційних та інноваційних форм і методів у цілісну систему професійної підготовки майбутніх вихователів [23].

В. Ягоднікова у дослідженні «Теорія і практика формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи» обґрунтовує педагогічні умови, реалізація яких забезпечить формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи. Першою педагогічною умовою визначено актуалізацію мотивації педагогів до інноваційної виховної діяльності. Другою педагогічною умовою є удосконалення знань педагогів та набуття ними досвіду організації інноваційної виховної діяльності з використанням інтерактивних методів у системі методичної роботи школи. Третя педагогічна умова – організація творчої взаємодії суб'єктів виховного процесу загальноосвітньої школи на основі його інноваційної спрямованості. Четвертою педагогічною умовою є управління інноваціями у виховному процесі загальноосвітньої школи [24].

І. Яковенко зазначає, що багато авторів досліджень проблеми розвитку та функціонування виховних систем відзначають, що ефективність реалізації розроблених моделей виховних систем залежить від декількох умов: реалізація відбувається за частинами, забезпечення педагогам і вихованцям суб'єктивної позиції у цьому процесі, врахування і максимальне використання зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на процес [25; 9].

Отже, зважаючи на те, що в педагогічній науці достатньо широко досліджено поняття «педагогічні умови», розкрито його сутність, особливості і зміст (В. Вербицький [12], О. Бражнич [2], Г. Голубова [5], В. Ковальчук [7], Л. Ковбасенко [12], Т. Лисовська [8], О. Литовченко [12], О. Лучанінова [9], О. Макарова [10], В. Нечипоренко [11], Г. Пономарьова [14], В. Сластьонін [16], В. Хитрюк [19; 20], Т. Швець [23], В. Ягоднікова [24], І. Яковенко [26] та ін.), зосередимося на визначенні комплексу педагогічних умов розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу.

Комплекс педагогічних умов повинно забезпечуватися цілісним сприйняттям об'єднаних в ньому частин і визначається єдністю обставин та заходів, що сприяють розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу. Створення такої єдності має динамічний характер. Комплекс педагогічних умов процесу розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу доцільно розглянути з теоретичних позицій, обґрунтованих В. Хитрюк, яка виділяє такі їх компоненти: організаційно-педагогічні, змістовно-педагогічні і процесуально-педагогічні [20].

Зупинимось докладніше на кожній із цих умов та наповнимо їх власним змістом.

У сучасній педагогічній теорії організаційно-педагогічні умови дослідники розуміють як:

– функціональну впорядкованість суб'єкт-об'єктних відносин учасників педагогічного процесу; обставини, які змінюють (пришвидшують, стимулюють або загальмовують) формування та розвиток освітніх явищ, процесів, систем, рис особистості [6; 21];

– функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу об'єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різних проявах [22; 9];

– сукупність організаційних та власне педагогічних обставин, які забезпечують досягнення мети діяльності – формування готовності вчителів до використання квест-технології у єдності її компонентів [17];

– сукупність взаємопов'язаних інформаційних комплексів (виходячи з пізнавальної, іменної, нормативної форм педагогічної діяльності та супроводжуваних їх «умов-передумов», «умов-обстановки», «умов-вимог»), які доцільно створювати суб'єкту для забезпечення керування діяльністю щодо досягнення мети [20; 4].

У нашому дослідженні організаційно-педагогічні умови ми розглядаємо як комплекс взаємопов'язаних заходів, які доцільно створювати суб'єкту для забезпечення керування виховною системою освітньо-реабілітаційного закладу щодо досягнення мети.

Зокрема, організаційно-педагогічні умови включають наступні принципи та компоненти:

– принцип людиноцентризму;

– принцип цілісності і наступності системи виховання;

– принцип нерозривного зв'язку із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями;

– принцип виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій;

– принцип сприяння навчанню впродовж життя;

– принцип педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці учасників виховного процесу;

– принцип організаційно-технологічного поєднання програм медичної, психологічної та соціально-педагогічної реабілітації;

– особистісно-орієнтований підхід до виховання;

– компетентнісний підхід до виховання;

– врахування вікових особливостей психофізичного розвитку;

– здійснення виховного процесу на основі провідних ідей педагогіки життєтворчості;

– здійснення ефективного управління виховною системою освітньо-реабілітаційного закладу;

– здійснення керівником освітньо-реабілітаційного закладу ведення бухгалтерського та статистичного обліку, складання звітності та подання її в установлені строки відповідним органам;

– здійснення керівником освітньо-реабілітаційного закладу добору педагогічних працівників;

– підвищення мотивації педагогічних працівників шляхом надання академічної свободи та стимулювання до професійного зростання;

– підвищення мотивації педагогів до інноваційної виховної діяльності;

– організація творчої взаємодії суб'єктів виховного процесу освітньо-реабілітаційного закладу на основі інноваційної спрямованості;

– організація облаштування кабінетів учителя-дефектолога, психологічного розвантаження, логопедичного для проведення корекційно-розвиткових занять;

– забезпечення безперешкодного доступу до будівель та приміщень освітньо-реабілітаційного закладу дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, зокрема тих, що пересуваються на візках, та дітей з порушеннями зору;

– організація надання дітям з особливими освітніми потребами своєчасної та ефективної корекційної, соціальної, психологічної допомоги та організацію реабілітаційного процесу відповідно до особливостей їх психофізичного розвитку;

– організація здійснення комплексу реабілітаційних заходів відповідно до індивідуального плану реабілітації дитини з особливими освітніми потребами, складеного з метою реалізації індивідуальної програми реабілітації;

– організація співпраці з вітчизняними та закордонними реабілітаційними, освітніми, медичними, науковими підприємствами, установами, організаціями та громадськими об'єднаннями.

Змістовно-педагогічні умови у цьому дослідженні представлені сукупністю ціннісно-смыслових одиниць, які забезпечують досягнення цілей та результатів виховання (комплексу компетенцій).

Змістовно-педагогічні умови реалізується через:

– надання психолого-педагогічних послуг;

– надання корекційно-розвиткових послуг (допомоги) дітям з особливими освітніми потребами;

– здійснення соціально-педагогічного патронажу через надання консультативної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їх батькам;

– проведення заходів, зокрема з професійної орієнтації;

– комплексність застосування медичних та психолого-педагогічних заходів у створенні єдиного збагаченого виховного середовища.

Процесуально-педагогічні умови розкривають сукупність технологічних засобів (виховні технології, методи, засоби, прийоми тощо) організації виховного процесу, які сприяють досягненню поставленої мети.

Складовими процесуально-педагогічних умов виступають індивідуальні програми розвитку дітей з особливими освітніми потребами, що включатимуть корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і засоби; діагностику фізичного стану організму дитини; моніторинг якості виховного процесу, об'єктами якого виступають діти, батьки дітей та педагоги.

В ході вирішення проблеми визначення педагогічних умов розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу нами були зроблені такі умовиводи:

– поняття «умова» у контексті нашого дослідження слід розуміти як необхідну обставину, яка сприяє будь-якому процесу; правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу будь-якому процесу;

– поняття «педагогічні умови» розуміється як сукупність обставин та заходів, що сприяють розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу;

– комплекс педагогічних умов процесу розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу включає такі компоненти: організаційно-педагогічні, змістовно-педагогічні і процесуально-педагогічні.

Отже, розбудова виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу передбачає синхронізацію сукупності таких груп педагогічних умов як: організаційно-педагогічні, змістовно-педагогічні і процесуально-педагогічні. Комплекс представлених педагогічних умов забезпечить успішність реалізації виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу.

Список використаних джерел:

1. **Бовыкин, В. И.** Новый менеджмент. Решение проблем управления. Повышение в десятки раз темпов роста капитала. Москва : ЗАО «Издательство. «Экономика», 2004. 362 с.
2. **Бражнич, О. Г.** Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. канд. пед. наук : 13.00.07. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
3. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. **Галкина, О. В.** Роль и место понятия «организационно-педагогические условия» в терминологическом аппарате педагогической науки : дис. канд. пед. наук. Самара, 2009. 187 с.
5. **Голубова, Г. В.** Педагогічні умови розвитку обдарованості студентів. URL : http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pedagogical/2_105345.doc.htm. (дата звернення: 12.05.2019 р.).
6. **Загородній, Ю. І.** Педагогічні умови політичної соціалізації студентської молоді в умовах великого промислового міста : дис. канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2004. 201 с.

7. **Ковальчук, В. А.** Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем : дис. докт. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2016. 514 с.
8. **Лисовская, Т. В., Сидорко, Т. В., Скивицкая, М. Е.** Педагогические основы воспитания и обучения детей с тяжёлыми множественными психофизическими нарушениями : пособие. В 2 ч. Ч. 1. Гродно : ГрГУ, 2015. 70 с.
9. **Лучанінова, О. П.** Виховна система вищого технічного навчального закладу : дис. докт. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2017. 589 с.
10. **Макарова, О. Ю.** Педагогическая система профессионального воспитания студентов медицинских вузов : дис. доктора пед. наук : 13.00.08. Казань, 2014. 514 с.
11. **Нечипоренко, В. В.** Теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи: дисертація д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2013. 440 с.
12. **Оптимізація** виховного потенціалу позашкільного навчального закладу : колективна монографія / за ред. О. В. Литовченко. Київ : Педагогічна думка, 2012. 192 с.
13. **Педагогика** / под ред. Ю. К. Бабанского. Москва : Педагогика, 1988. 432 с.
14. **Пономарьова, Г. Ф.** Виховання майбутнього педагога : теорія і практика : монографія. Харків : Ранок, 2014. 547 с.
15. **Семейкина, Т. В.** Становление воспитательной системы детского реабилитационного центра : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. Иркутск, 2004. 219 с.
16. **Сластенин, В. А., Исаев, И. Ф., Шиянов, Е. Н.** Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2013. 576 с.
17. **Сокол, І. М.** Підготовка вчителів до використання квест-технологій в системі післядипломної освіти : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2016. 284 с.
18. **Философский** словарь / И. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Линецкий, А. В. Шуба. Київ : А.С.К., 2006. 1056 с.
19. **Хитрюк, В. В., Пономарёва, Е. И.** Основы инклюзивного образования : учеб.-метод. комплекс. Барановичи : РИО БарГУ, 2014. 372 с.
20. **Хитрюк, В. В.** Инклюзивная готовность педагогов : педагогическая система формирования : монография. Барановичи : БарГУ, 2015. 176 с.
21. **Черненко, Н. І.** Педагогічні умови реалізації андрагогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2016. 282 с.
22. **Чижевський, Б. Г.** Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні. Київ : Інститут педагогіки АПН України. 1996. 249 с.
23. **Швец, Т. А.** Педагогічні умови формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2016. 260 с.
24. **Ягоднікова, В. В.** Теорія і практика формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи : дис. докт. пед. наук : 13.00.07. Одеса, 2016. 526 с.
25. **Яковенко, І. М.** Воспитательная система вуза как компонент культурно-образовательной среды КАМГУ имени Витуса Беринга. *Вестник КРАУНЦ. Гуманитарные науки.* 2009. № 2. С. 3-14.
26. **Яковлева, Н. М.** Теория и практика подготовки будущего учителя к творческому решению воспитательных задач : дис. ... д-ра пед. наук. Челябинск, 1992. 403 с.

References

1. **Novyikin, V. I.** Novyyi menedzhment. Reshenie problem upravleniya. Povyshenie v desyatki raz tempov rosta kapitala. Moskva : ZAO «Izdatelstvo. «Ekonomika», 2004. 362 s. [in Russian].
2. **Brazhny`ch, O. G.** Pedagogichni umovy` dy`ferencijovanogo navchannya uchniv zagal`noosvitn`oyi shkoly` : dy`s. kand. ped. nauk : 13.00.07. Kry`vy`j Rig, 2001. 238 s. [in Ukrainian].
3. **Vely`ky`j tlumachny`j slovny`k suchasnoyi ukrayins`koyi movy` (z dod. i dopov.) / uklad. i golov. red. V. T. Busel. Ky`yiv ; Irpin` : VTF «Perun», 2005. 1728 s. [in Ukrainian].**
4. **Galkina, O. V.** Rol i mesto ponyatiya «organizatsionno-pedagogicheskie usloviya» v terminologicheskom apparate pedagogicheskoy nauki : dis. kand. ped. nauk. Samara, 2009. 187 s. [in Ukrainian].
5. **Golubova, G. V.** Pedagogichni umovi rozvitku obdarovanosti studentiv. URL : http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pedagogica/2_105345.doc.htm. (data zvernennya: 12.05.2019 r.) [in Ukrainian].
6. **Zagorodnij, Yu. I.** Pedagogichni umovy` polity`chnoyi socializaciji students`koyi molodi v umovax vely`kogo promy`slovogo mista : dy`s. kand. ped. nauk : 13.00.05. Lugans`k, 2004. 201 s. [in Ukrainian].
7. **Koval`chuk, V. A.** Teorety`chni ta metody`chni osnovy` profesijnoyi pidgotovky` majbutnix uchy`teliv do roboty` v umovax variaty`vnosti osvitn`o-vy`hovny`x sy`stem : dy`s. dokt. ped. nauk : 13.00.04. Zhy`tomy`r, 2016. 514 s. [in Ukrainian].

8. **Lisovskaya, T. V., Sidorko, T. V., Skivitskaya, M. E.** Pedagogicheskie osnovy vospitaniya i obucheniya detey s tyazhYolyimi mnozhestvennyimi psihofizicheskimi narusheniyami : posobie. V 2 ch. Ch. 1. Grodno : GrGU, 2015. 70 s. [in Russian].
9. **Luchaninova, O. P.** Vy`xovna sy`stema vy`shhogo texnichnogo navchal`nogo zakladu : dy`s. dokt. ped. nauk : 13.00.07. Ky`yiv, 2017. 589 s. [in Ukrainian].
10. **Makarova, O. Yu.** Pedagogicheskaya sistema professionalnogo vospitaniya studentov meditsinskih vuzov : dis. doktora ped. nauk : 13.00.08. Kazan, 2014. 514 s. [in Russian].
11. **Nechy`porenko, V. V.** Teorety`chni i metody`chni zasady` navchal`no-reabilitacijnoyi diyal`nosti special`nogo zakladu yak vidkry`toyi social`no-osvitn`oyi sy`stemy` : dy`sertaciya d-ra ped. nauk : 13.00.03. Ky`yiv, 2013. 440 s. [in Ukrainian].
12. **Opty`mizaciya** vy`xovnogo potencialu pozashkil`nogo navchal`nogo zakladu : kolekty`vna monografiya / za red. O.V.Ly`tovchenko. Ky`yiv : Pedagogichna dumka, 2012. 192 s. [in Ukrainian].
13. **Pedagogika** / pod red. Yu. K. Babanskogo. Moskva : Pedagogika, 1988. 432 s. [in Russian].
14. **Ponomarova, G. F.** Vihovannya maybutnogo pedagoga : teoriya i praktika : monografiya. Harkiv : Ranok, 2014. 547 s. [in Ukrainian].
15. **Semeykina, T. V.** Stanovlenie vospitatelnoy sistemyi detskogo reabilitatsionnogo tsentra : diss. ... kandidata ped. nauk : 13.00.01. Irkutsk, 2004. 219 s. [in Russian].
16. **Slastenin, V. A., Isaev, I. F., Shiyarov, E. N.** Pedagogika : ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy. Moskva : Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 2013. 576 s. [in Russian].
17. **Sokol, I. M.** Pidgotovka vchy`teliv do vy`kory`stannya kvest-texnologij v sy`stemi pislyady`plomnoyi osvity` : dy`s. kand. ped. nauk : 13.00.04. Zaporizhzhya, 2016. 284 s. [in Ukrainian].
18. **Filosofskiy slovar** / I. V. Andruschenko, O. A. Vusatyuk, S. V. Linetskiy, A. V. Shuba. KiYiv : A.S.K., 2006. 1056 s. [in Ukrainian].
19. **Hitryuk, V. V., PonomarYova, E. I.** Osnovni inklyuzivnogo obrazovaniya : ucheb.-metod. kompleks. Baranovichi : RIO BarGU, 2014. 372 s. [in Russian].
20. **Hitryuk, V. V.** Inklyuzivnaya gotovnost pedagogov : pedagogicheskaya sistema formirovaniya : monografiya. Baranovichi : BarGU, 2015. 176 s. [in Russian].
21. **Chernenko, N. I.** Pedagogichni umovy` realizaciyi andragogichnogo pidxodu u profesijnij pidgotovci robitny`kiv mors`kogo transportu : dy`s. kand. ped. nauk : 13.00.04. Xerson, 2016. 282 s. [in Ukrainian].
22. **Chy`zhevs`ky`j, B. G.** Organizacijno-pedagogichni umovy` stanovlennya liceyiv v Ukrayini. Ky`yiv : Insty`tut pedagogiky` APN Ukrayiny`. 1996. 249 s. [in Ukrainian].
23. **Shvecz`, T. A.** Pedagogichni umovy` formuvannya profesijnoyi majsternosti majbutnix vy`xovateliv doshkil`ny`x navchal`ny`x zakladiv : dy`s. kand. ped. nauk : 13.00.04. Xerson, 2016. 260 s. [in Ukrainian].
24. **Yagodnikova, V. V.** Teoriya i prakty`ka formuvannya innovacijnoyi spryamovanosti vy`xovnogo procesu zagal`noosvitn`oyi shkoly` : dy`s. dokt. ped. nauk : 13.00.07. Odesa, 2016. 526 s. [in Ukrainian].

Позднякова О. Л. Педагогические условия развития воспитательной системы образовательно-реабилитационных учреждений

В статье раскрыта проблема определения педагогических условий развития воспитательной системы образовательно-реабилитационного учреждения. Для раскрытия этой проблемы автором осуществлен теоретический анализ понятий «условие», «педагогическое условие». Проанализирован опыт определения педагогических условий развития воспитательной системы образовательно-реабилитационного учреждения в зарубежном и отечественном образовательном пространстве. Согласно результатам этого анализа определен комплекс педагогических условий развития воспитательной системы образовательно-реабилитационного учреждения. Комплекс педагогических условий процесса развития воспитательной системы образовательно-реабилитационного учреждения автор предлагает рассмотреть с теоретических позиций, обоснованных Хитрюк В. В., которая выделяет следующие их компоненты: организационно-педагогические, содержательно-педагогические и процессуально-педагогические. Автором осуществлено наполнение компонентов педагогических условий развития воспитательной системы образовательно-реабилитационного учреждения. Отмечено, что комплекс педагогических условий обеспечит успешность реализации воспитательной системы образовательно-реабилитационного учреждения.

Ключевые слова: условия, организационно-педагогические условия, содержательно-педагогические условия, процессуально-педагогические условия, воспитательная система.

Pozdnyakova O. Pedagogical conditions of education system development in educational and rehabilitation institutions.

The article deals with the problem of determining the pedagogical conditions for the education system

development in educational and rehabilitation institutions. To solve this problem, the author made a theoretical analysis of the concepts "condition", "pedagogical condition". The article contains the analysis of the experience of determining pedagogical conditions of the education system in educational and rehabilitation institutions in foreign and domestic learning space. According to the results of this analysis, a set of pedagogical conditions for the development of the education system in educational and rehabilitation institutions was determined. The author proposes to consider the complex of pedagogical conditions of the education system development process in educational and rehabilitation institutions from theoretical viewpoint substantiated by V. Khytryuk, who distinguishes the following components: organizational-pedagogical, content-pedagogical and procedural-pedagogical. The author carried out the substantiation of the components of the education system pedagogical conditions in educational and rehabilitation institutions. It is noted that a certain set of pedagogical conditions will ensure the success of education system implementation in educational and rehabilitation institutions.

Key words: conditions, organizational-pedagogical conditions, content and pedagogical conditions, procedural-pedagogical conditions, education system.

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2019.37.15

УДК 159.922.76-053.4:616.89-008(045)

Семенцова О.М., sementsova.ok@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ЗАТРИМКУ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМКІВ КОРЕКЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті подано аналіз досліджень зарубіжних та вітчизняних авторів щодо визначення феномену «затримка психічного розвитку», висвітлюються сучасні тенденції з питань конкретизації цього поняття. Описано психологічні особливості розвитку дітей при затримці психічного розвитку. Презентовано функціональну модель комунікативного акту для дослідження особливостей комунікативної діяльності дітей із ЗПР у процесі спілкування. Висвітлено важливість спілкування дітей із ЗПР, з дорослими та однолітками, для розвитку та їх повноцінної інтеграції до суспільства. Визначено напрями психолого-педагогічної допомоги дітям із ЗПР в умовах інклюзивної освіти.

Ключові слова: затримка психічного розвитку, інтелектуальна недостатність, класифікації ЗПР, особливості розвитку дітей, комунікативний акт, корекція, інклюзивна освіта.

Постановка проблеми. Система корекційної допомоги дітям з особливими потребами в сучасній системі освіти Україні набуває значних змін. З одного боку ці зміни викликані інтеграцією України у європейське суспільство з забезпеченням цінностей рівних можливостей розвитку, індивідуального підходу та створення умов задоволення особливих потреб для кожної особистості. З іншого боку соціально-економічна криза в Україні призводить до згортання традиційних соціальних програм й запровадження нових, серед яких особливого значення набуває інклюзивна освіта. Впровадження інклюзивної освіти викликано необхідністю вирішення важливих питань щодо забезпечення права на якісну освіту дітей з особливими освітніми потребами та обумовлено багатьма факторами. Одним з них є включення дітей з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітні заклади, зокрема із затримкою психічного розвитку (ЗПР), яке здійснюється без забезпечення належної підтримки (належного психолого-педагогічного супроводу відповідними фахівцями та наявності необхідних навчально-методичних матеріалів і обладнання). Стихійна інклюзія є досить поширеним явищем в нашій країні. Взагалі навчальний процес, орієнтований на типовий розвиток дітей, не задовольняє потреби школярів з порушеннями психофізичного розвитку, що ускладнює засвоєння знань та особистісний розвиток, створює умови для формування у них негативного ставлення до навчання [1;15].

У сучасний період впровадження інклюзивної освіти підтримується на державному рівні. Внесено зміни до Закону України «Про загальну середню освіту», відповідно до яких загальноосвітні навчальні заклади отримали дозвіл на створення спеціальних та інклюзивних класів для навчання дітей з особливими потребами. Затверджено Концепцію розвитку інклюзивної освіти та визначено «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах». Але в той же час